

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı 9, s. 158-171

RSSS

ISSN:2148-2691

Türk Halk Müziğinde Ağıt Yakma Geleneği Üzerine Bir İnceleme: Amasya Yöresi

Haluk YÜCEL¹

Özet

Türk tarihinde çeşitli nedenlerden ötürü ağıt okuma çok eski dönemlere uzanan bir gelenektir. Belli ritüelleri olan ve toplumun iç dünyasında hüznünlere sebep olan olayların ardından süregelen bu gelenek yöreden yöreye kimi farklılıkları olsa da Anadolu topraklarında varlığını devam ettirmektedir. Başlıca konusu ölüm olan ağıtların, askerliğe giden gençler için yazılanları, evlenmek için evden çıkan kızlara söylenenlerine veyahut doğal afetlerin ardından yaşanan acıklı durumlar için okunanlarına kadar pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bu çalışmanın asıl amacı Orta Karadeniz bölgesinde yer alan Amasya ili ve ilçelerinde devam eden ağıt geleneğini araştırma ve konuları hakkında örnek vermektir. Çalışmamızda öncelikle ağıtın kelime anlamı, Türk tarihindeki yeri incelenmiş, ardından genel olarak ağıtların konuları, hece kalıpları, ezgisellik özelliği ve ritmik yapısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ağıt
Türk halk müziği ve ağıt,
Amasya ve ağıt,
Ağıt ve türleri

A Research about Elegising Tradition In Turkish Folk Music: Amasya Region

Abstract

Elegising is a tradition which reaches far back because of various reasons in Turkish history. This tradition which shows some differences from region to region, has specific rituals an after ongoing events which cause lament in the inner world of the society, it still continues to exist in the Anatolian territories. There are many types of elegise, the main one of which is death, or wchich reach from writings written for the young who enlist to military, words said to girls who are leaving their homes to get married or words read after tragic events which happen after natural disasters. The aim of this research is to study the tradition of eligise which still exist in the province Amasya and its districts, which is in the Middle Blacksea region, and to give examples about their themes. Our research begins with the meaning of elegise, analysing its place in Turkish history, after that we deal with the overall themes of elegise, syllabic meter, melodic features and rhythmic structure.

Keywords

Elegise,
Turkish Folk Music and
Elegise,
Amasya and Elegise,
Elegise and its Types

¹ Yrd. Doç., Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü, halukyu cel@duzce.edu.tr

GİRİŞ

Bu araştırma genelde “ağıt” kavramı, kökeni, ezgi ve ritim özellikleri özelde ise Amasya yöresinde okunan ağıtları incelemektedir. Ağıt, “ağ” yani göğe doğru yükselmek köküne dayanmaktadır. Genel olarak geçmişte Türklerde ölen kimselerin ruhlarının göğe doğru yükseldiği düşünesi hâkimdi. Bu açıdan, İslamiyet’ten önceki dönemlerde “sagu” ile karşılık bulan ağıtın, “sığtamak: ağlamak” fiilinden” türediği düşünülmektedir (Elçin, 1990, s. 1). Türkiye’de genellikle ağıt olarak kullanılan bu söz, bazı yörelerde farklı şekilde de kullanılabilmektedir: “ Bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (Adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğanşar-Sivas), lâvik (Kırşehir), ölgülü (Burdur), sau (Muş), sızılama (Doğu Anadolu), şin (Elazığ), şivan (Diyarbakır), yakım (İçel-Isparta), yas (Antalya, Balıkesir, Burdur, Karaman, Muğla)” (Kaya,1999, s. 245). Görüldüğü gibi çok değişik kelimelerle ağıtlar yöreden yöreye değişik isimlerle dile getirilmektedir.

Ağıt okuma geleneği Türk tarihinde çok eski dönemlere uzanmaktadır ve bilinenin aksine sadece ölümler için yakılmayıp ayrılık temalı çeşitli konularda da okunmaktadır. En öz ifadeyle ağıt “bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak amacıyla söylenen” şiidir (Dilçin, 1997, s.342). Hece vezinlerinin farklı şekillerinde okunan ağıtlar Anadolu’nun her köşesinde değişik kelimelerle adlandırılmaktadır. Ağıt yakma ve okuma geleneğinde kadınların çok önemli fonksiyonu vardır. Anadolu’da kadınların “ağıt yakma”sına asırlardır devam etmektedir.

Kendisi için inşa edilen kimlikler sebebiyle çeşitli şekillerde konumlandırılan kadın, özellikle maddi ve manevi açıdan toplumsal statüsünü borçlu olduğu erkeğinin ölümü üzerinden onulmaz bir bunalım sürecine girer. Aynı şekilde evladını kaybeden bir kadın da bu kez gerek doğa tarafından gerekse toplum tarafından ona yüklenen “annelik” kimliğinden ötürü benzer bir süreçten geçer. Geleneksel toplumlarda kadının sosyal statüsüyle direkt bağlantısı olan bu kişilerin ölümü üzerine yaşadığı yas süreci genellikle uzun olur. Bu süreç içerisinde ağıt yakmanın da içinde bulunduğu uygulamalar acının derinliği oranında artış gösterir(Tahtaişleyen, 2013, s. 18-19).

Ağıt, insanları ve hatta toplumları derinden etkileyen ölüm, ayrılık, doğal afetler gibi olayların ardından okunan kendine özgü bir ezgisi olan terennümler bütünüdür. “Anadolu halk kültüründe, ölenlerin ardından, ya da deprem, sel, yangın gibi afetlerin ertesinde acıyla söylenen, içtenlikli, doğaçtan, duyguların gemlenemediği yanık söz ve ezgilerden oluşan ağlayış geleneği.”(Say, 2002, 16). Ağıtların aktarımı, öncelikle ağıt yakıcılarının yani icracıların ağıtları ezberlemeleri ve duygu yoğunluklarını dışa vurabilecekleri ortamlara sahip oldukları durumlarda gerçekleşir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için de ritim, ağıtların kafiyeleri gibi biçimsel özelliklerle mümkün olabilmektedir. Buradaki mühim olay hafızadır. Ancak yazılı kültürde durum bundan biraz daha farklıdır. Sözlü kültürde olduğu gibi ezbere dayalı sistem yazının üstlendiği görevi görür. Ağıtlar dini boyutu ağırlıkla olmakla beraber tarih, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, edebiyat ve elbette müzik bilimleriyle incelenmesi gereken bir konudur.

Amasya ili özelinde yapılan ağıt yakma geleneği konulu bu çalışma genelinde ise Türk tarihi ve geniş alana yayılmış coğrafyasındaki ağıtların konularını ele almaktadır. Ağıtın kelime anlamından hareketle konularının ve türlerinin incelenmesinin ardından ritim ve ezgisellik özellikleri çalışma içerisinde izah edilip, daha sonra çeşitli ağıtlarla örneklendirilmiştir.. Ayrıca yöre halkı arasında okunan ağıtların konu örneklerindeki değişiklikler de gözlemlenmiştir. Sadece ölüm üzerine yakılmadığı aynı zamanda evlilik, kına konularının var olduğu ve hece ölçüsünde ağıtların yakıldıkları da tespit edilmiştir.

Kültürümüzün bir ürünü olarak gerek müzik gerekse edebiyatla yakın ve kadim etkileşimi olan ağıtlar ve ağıt yakma geleneği bir alan çalışması olarak bu makalede ele alınmıştır. Bu tür çalışmalar neticesinde elde edilen tecrübe ve veriler müzik bilimi için büyük kazanımlar elde edilmesine yardımcı olacaktır. Alan çalışmalarının gelişmesi ve başta sosyoloji, antropoloji gibi farklı bilim alanlarıyla müşterek yapılacak çalışmalar Türk müzik kültürü için büyük hizmetler elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Bu çalışmanın yapılmasındaki ana amaçlardan biri de Amasya yöresinde okunan ağıtları içeren daha önce bir çalışmanın olmamasıdır ve bu sebeple Amasya'da ilçe ilçe ve hatta köy köy gezerek tutulan notlar dâhilinde, yöreni müzik kültürünü incelemektir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Türk Halk Edebiyatı ve Türk müziğinde acının ve ayrılığın ortak dili olan "ağıt" kavramının Amasya yöresindeki seslendirilişini ve yöre halkının yaşadığı sıkıntıların ardından yakılan bu ağıtların konularını incelemektir.

Çalışmanın Önemi ve Yöntemi

Ağıtlar edebiyatla olduğu kadar müzikle de yakından ilgilidir. Kavram ve konuları bakımından edebiyatı ilgilendiriyor olsalar bile okunuş biçimleri, ritmik unsurlar ve elbette melodik yapıları bakımından müziğin pek çok temel ögesini bünyesinde taşımaktadır. Bu çalışma Amasya yöresi özelinde ele alınan bir araştırma olmasına rağmen genelinde tüm ülke insanının ortak acılarını, hüznlerini dile getiren bir türdür. Amasya yöresi ağıtlarını inceleyen bu çalışma yöredeki müzik ve edebiyatı aynı anda inceleme, aynı ortak noktada buluşturması bakımından önemlidir. Bu çalışma bir alan araştırması olup, Amasya yöresinde söylenen ağıt türleri tarama yöntemiyle ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada Amasya'nın Merzifon, Taşova ilçeleri ve köylerinde bu geleneğin daha sıklıkla icra edildiği görülmektedir. Bazı köylerde yaşayan kadınların cenazelere giderek ağıt yaktıkları gözlemlenmiştir. Taranan pek çok ağıtın sözel unsurları bu makale içerisinde incelenmiş ve birer örnek verilerek çalışmaya eklenmiştir. Benzer konularda okunan çok sayıda ağıtın olması bu geleneğin devam ediyor olmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ağıt Kelime Kavramı ve Kökeni

Çeşitli araştırmacıların ağıt üzerine yaptıkları tanımlar şöyledir: "Ağıt deyimi ile bir törene bağlı olsun olmasın, acıklı bir olayı konu edinen ve metni de, ezgisi de bu olayı yansıtmaya, bütün koygunluğu ile yaşatmaya elverişli türkülerin bütünü" (Esen, 1997, s.13). "Ölen bir kimsenin arkasından onun güzelliğini, güzel huy ve davranışlarını, geride kalanların acılarının büyüklüğünün ya da toplumu ilgilendiren büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz, şiir ya da ezgi; mersiye, sazla mağ, saguya halk arasında ağıt ismi verilmektedir (Özbek, 1998, s. 7).

Ağıtların bir nevi ölümlerin ardından okunan methiye olduğuna dikkat çeken Elçin şöyle ifade etmektedir. "İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığını kaybetme, üzüntü, telaş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, şikâyetlerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle "ağıt" adı verilir"(Elçin, 1990, s. 1).

Kelimenin kökeninin ağlamaktan geldiğini öne süren S. Veyis Örnek'e göre: "Ağıt genel olarak ölenin, seyrek olarak da kişiyi ve toplumu derinden etkileyen olayların ardından, bu olaylarla ilgili kimselerin, başlarına gelenlere, kişiliklerine vb. yanlarına değinen, belli geleneksel eylemlere uyularak belirli bir ezgide söylenen, kendine özgü dizelenme ve uyaklanma usulü bulunan bir türkü çeşididir." (Örnek, 2000, s. 230). Bir başka tanımda ise ağıtlar; "Türk halk

müziği türlerinden. Ölmüşlerin ardından iyiliklerini, kişiliklerini dile getirerek söyleyip, ağlaşmak. Genellikle saz eşliğinde, bir kişi tarafından hüznünlü makamla ve gazel tarzında okunur. Ağıtta başlamadan önce, maya'da olduğu gibi yol gösteren saz, bu işlevini dizeden dizeye geçtikçe ağıt boyunca sürdürür." (Sözer, 2005, s. 15) olarak açıklanmaktadır.

Ağıtlar çoğu zaman ölenin ailesi veya yakın akrabaları tarafından yakılır. Bu tören ölünün başında yapılabildiği gibi mezar yanında veya ölü evinde gerçekleşir. Görkem'e göre: "Ölen kişinin ardından nağme ile terennüm edilen sözler; yas törenlerinde söylenen şiir, şarkı ve türkülerdir. Ağıtın kelime manası ağlamadır; bu manasından dolayı yas törenine katılanları ağlatmak amacıyla ölünün arkasından ağlanarak söylenen sözlere ve bu sözleri söyleme fiiline ağıt denilmiştir." (Görkem, 2003, s. 452). Ağıtların söylenmesi ve melodik yapısı çoğunlukla uzun havaya benzeyen bir şekildedir. Ağıtçının daha çok doğaçlama tarzıyla duygularını ifade etme şeklinde gelişir. Kendine özgü mısra ve kafiye düzeni olan ağıtların anonim tarafı da bilinmektedir. Ağıtlar; sade şekli ile olmayan bir biçimde yakılırlar. Kıta sayıları tıpkı okunmuş tarzları gibi bölgeden bölgeye değişiklikler gösterir. Serbest bir biçimde resitatif olarak okunurlar. Ağıtlar kimi zaman iki kişi tarafından nöbetlese yapılabildiği gibi çoğu zaman bir kişi tarafından yakılırlar. Ağıtlarda süsleme sadece gırtlaktadır ve farklı tınılarda okunurlar. Ağlamanın müzikteki şeklini ifade etmektedir.

Ağıt yakma, çeşitli Türk boyları tarafından günümüze kadar gelen ve halen Anadolu'da farklı isimler altında sürdürülenden çok kadim bir gelenektir. Azerbaycan'da şiven ve ağı, Türkmenler'de ağı, tavs ve tavsas, Kazak Türkleri'nde köris, müslüman Kerkük Türkleri'nde sazlaş ve hristiyan Kerkük Türkmenleri'nde madras gibi kelimeler, konu ve biçim bakımından ağıt yerine kullanılmaktadır. (Uludağ, 1988, s. 472)

Anadolu ise yöreden yöreye hatta yakın şehirlerarasında bile farklı kelimeler ile ifade edilen ağıtlara ağıtmak, ağıtlama, mersiye, sağı, sağ, şivan, türk, ağıt etmek, ağıt koparmak, ağıt söylemek, ağıt tutmak, ağıt yakmak, ağıt yapmak, ağıt yitirmek, bayatı söylemek, sağı sağına, sağ sağmak, yas çağırma gibi kelime ve deyimler kullanılmaktadır.

İnsan yaşamının bir gerçeği olan yaşamın sonlandırılması, tarihin her döneminde dünya coğrafyalarındaki her topluluklarda önemini korumuştur. Öyle ki kendi inanış değerleri içerisinde her toplum ölümüne dair bir takım anlamlar yüklemiş ve bu çerçevede çeşitli törenler ve ritüeller gerçekleştirmiştir. Ağıtlar tüm dünya topluluklarının ortak bir kültürü olup çeşitli farklılıklar içerisinde yaşayarak günümüze ulaşmıştır. Eski Türkler'de ağıt yerine "sağı ve yuğ" kelimeleri kullanılmakta idi. Cenaze törenlerinde ağıtlar okunurdu. Sağı ve yuğ kelimeleri zamanla yerini ağıt ve mersiye terimlerine bırakmıştır.

Ağıtların geçmişi araştırıldığında bu geleneğin Sümerler'de de var olduğu görülmektedir. "Sümerler'de ölünün arkasından ağıt düzen grupların varlığı bilinmektedir. Eski Çin'de, ölenin ardından yedi gün yedi saatlik bir yas merasimi icra edilirdi. Bilhassa ölüyü gömmek için mezara gidilirken ağıtçılar kendilerini yerden yere atarak ağıt söylerler ve bazari bunlara rahiplerle müzisyenler de iştirak ederlerdi." (Uludağ, 1988, s. 470)

Türk tarihinde yazılı olarak bilinen en eski yas töreni "Yuğ" dur. Köprülü, bu kelimeye ilk defa Orhun Kitabeleri'nde (M.S.8.yy.) yer aldığını belirtmiştir. (Köprülü, 2004: 95) Türk edebiyatındaki ilk yazılı sağı ise Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı *Dîvânu Lûgâti't-Türk* eserindeki Alp-Er Tunga sagusudur.

“Alp Er Tonga öldi mü?

Issız ajun kaldı mu?

Ödlek öçin aldı mu?

Emdi yürek yırtılır.”

Bu sagusu bugünkü ağıtların atası sayılır ve 4+3 hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye düzeni incelendiğinde ise “aaab, cccb, dddb,....” şeklinde olduğu görülmektedir. *Kitāb-ı Dedem Korkud Alā Lisān-ı Tāife-i Oğuzhan* (Dede Korkut Kitabı) eserinde de ağıt örneği yer almaktadır.

Ağıt Konuları ve Türleri

İnsan yaşamında ölüm gerçeğinin dışında kimi önemli süreçler vardır ki insanoğlu bu durumlarda da hüznün duygularını ağıtsal olarak ifade etme gereksinimi duymaktadır. Özdemir’e göre, “Anadolu’da söylenen her türkü biraz da ağıttır. Her türkünün bir öyküsü olduğu gibi her ağıdın da bir öyküsü vardır. Bu öykü askerlikle, gurbetle, hastalıkla, olduğu gibi kederle, yoksullukla, kavgayla da ilgili olabilir. Böyle konuları anlatan türküler hep ağıt havası içinde söylenir. Sonunda bu ağıtlar giderek ortak kültürün parçası oluverir.” (Özdemir, 1994, s. 16) Bu durumlardan birisi “evlilik” bir diğeri “askerlik” olarak karşımıza çıkmaktadır. “Anadolu’da söylenen her türkü biraz da ağıttır. Her türkünün bir öyküsü olduğu gibi her ağıdın da bir öyküsü vardır. Bu öykü askerlikle, gurbetle, hastalıkla olduğu gibi kaderle, yoksullukla, kavgayla da ilgili olabilir. Böyle konuları anlatan türküler hep ağıt havası içinde söylenir. Sonunda bu ağıtlar giderek ortak kültürün parçası oluverir.” (Özdemir, 1994, s. 14).

Kız evinde yaşanan evlilik gelenekleri için yazılan ağıtlar Anadolu topraklarında yöreden yöreye farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Yine vatani görevi için evden ayrılan genç için de yakınları tarafından ayrılık konulu ağıtlar okunabilmektedir. Bunların dışında da toplumların hafızalarında yer etmiş olan deprem, sel, çığ gibi doğal afetler için de ağıtlar yakılmaktadır.

Genel olarak ağıt türleri aşağıdaki gibidir.

1. Bir kişinin ölümü ya da bir yerden ayrılması için yakılan ağıtlar

Bu tür ağıtlar, ölüm, ayrılık, kayıp kişilerin ardından yaşanan acılar için yakılan ağıtlardır.

a. Hastalık üzerine yakılan ağıtlar

Kişilerin yakınlarının hastalıkları ve yaşadığı sıkıntıları anlatan ağıtlardır.

b. Ayrılık üzerine yakılan ağıtlar

Çeşitli sebeplerden dolayı bir yerden ayrılmak zorunda kalan yakınları için yazıldığı gibi, savaşlarda seferberlik durumunda göç etmek zorunda kalan kişilerin kendi durumları için yaptıkları ağıtlardır.

c. Ölen kimseler için yakılan en ağıtlar

Ölen yakınlarının ardından yakılan ağıtlardır. Verdiğimiz ağıt örneklerinde Kızılırmak nehrine düşen bir yakını için yakılmış ağıt bu türe uygundur.

d. Şehitler için yakılan ağıtlar

Vatani görevleri esnasında şehit düşen kişiler için yakılan ağıtlardır.

2. Evlilik için yakılan ağıtlar

a. Kına geceleri okunanlar

Kına ağıtları, baş övme, duvak ağıtları, gelin alma ağıtları bu türe örnektir.

b. Kız evinden çıkarken okunanlar

Evlenecek kızın düğün günü baba evinden çıktığında gelinin yakınları tarafından okunan ağıtlar bu türe örnektir.

3. Ölen hayvanlar için yakılan ağıtlar

Çeşitli durumlarda, hayvanların öldürülmesi, bir salgın hastalık üzerine

hayvanların topluca ölmeleri çeşitli ağıtlara konu olmuştur.

4. Doğal Afetler için yakılan ağıtlar

Kuraklık, deprem, sel, yangın, salgın hastalık ağıtlara konu olmuştur.

5. Asker uğurlama esnasındaki duyguları ifade etmek için yakılan ağıtlar

Vatani görevlerini yerine getirmek için evden ayrılan gencin yakınları tarafından okunan ağıtlardır. Bu tür ağıtlarda gurur ve ayrılık duyguları iç içedir.

Önceleri yalnızca ölümlerin etkisi ve ayrılık duygularının ifadesi için okunan ağıtlar zaman içerisinde genişleyerek çeşitli konularda da kendine yer bulmuştur. Kına gecesi merasimlerinde ve düğünlerde geline kına yakarken geline okunan ağıtlara “gelin ağıtı” ve ya “gelin yası” denir. Bu tür ağıtlarda gelin baba evinden çıkarılacağı için ağlatılmak istenmekte ve tıpkı ölüm ağıtı gibi bir merasimle yapılmaktadır. Sadece kadınlar tarafından okunan bu ağıtlar anonimdirler.

Ağıtlarda Kullanılan Ölçü Teknikler

Ağıtlar çoğunlukla hece ölçüsü ile okunmaktadır ve ağırlıklı olarak 7, 8 ve 11’li hece ölçüsü kullanılmaktadır. Belli ölçü kalıplarına uymayan ve serbest, konuşur gibi okunan ağıtlar da vardır. Anadolu’da kimi yörelerde okunan ve ezgi-söz uyumu sağlam olan anonim, zamanla geniş kitlelere yayılarak türkülere olduğu gibi toplumun ortak sıkıntısına tercüman olmuşlardır. “Ağıtlar çoğu zaman uzun manzumeler halinde söylenir. Bunların metinlerinde vezinler genellikle düzensizdir. Bağlantılı *ve* bağlantısız bendlere sahip bulunan ağıtların bend ve bağlantılarındaki mısra sayısı değişebilmektedir.” (Uludağ, 1988, s. 470)

Hece kalıplarına uygun olarak yazılan kimi ağıtlarda hece ölçüsünü tutturmak için aman, of, vay, anam, yavrum, ölem, hey, aslanım, ey, hey, oy, oğul, askerim, gibi sözcükler kullanılmaktadır. “Ağıtçılar, yakacakları ağıtın metnini hafızalarındaki eski temeller üzerine kurarlar. Ayrıca kendi yetenekleriyle içinde buldukları zaman, mekân ve olayın yarattığı etkiden faydalanarak söyledikleri ağıtın şekil ve konu bakımından zenginleşmesini sağlarlar” (Uludağ, 1988, s. 470).

Ağıtların Ezgisel Yapısı

“Ağıtların ezgileri gerçekte söyleyenin hafızasında eskiden kalan bir nevi "melodi kalıpları"dır. Ağıt yakma deyimi ise "yas töreni sırasında ağıtı yakanın, hafızasında yer etmiş bulunan mahalli melodi kalıplarına söz döşemesi" olarak tanımlanabilir. Bu sebeple ezgi kalıpları hem bölgenin ritim, melodi, diyalekt tavrı ve üslup özelliklerini yansıtır hem de söyleyenin şahsi üslubunu taşır.” (Şenel, 1988, s. 473) “Ağıt söyleyicileri, ağıtı yakarken tamamen doğal etkiler altındadır. Belli bir estetik görüşe sahip değildir. Besteciliğin en ilkel

kaidelerinden bile habersizdir. Fakat toplumun, bu yaratıcılar üzerinde silinmez izleri vardır. Bildikleri bazı şeyler vardır. Ağıtların yanık, sevginin lirik, neşeli bir olayın ise oynak bir ağızla söyleneceğidir." (Arseven, 2004, s. 291)

Ağıtların büyük bir bölümünde birbirine yakın seslerden oluşan, 4-5 seslik dar ses aralıkları içinde devam eden ezgi seyri hâkimdir. Ancak bu işi mesleki olarak ele alan ağıt okuyucularında daha geniş ses aralığında yakılmış ağıtlar da mevcuttur.

"Tamamen serbest ağızla ve serbest bir ritimle söylenen ağıtlar. Türk halk müziğinin "uzun hava " formu içinde telakki edilmektedir. Bu çeşit ağıtlar oldukça fazladır ve adeta ritimli bir ezgi gibi belli durak yerlerine sahiptir. Tiz seslerden başlayarak çoğunlukla inici bir melodik seyir takip eden ağıtların ses genişliği genel olarak bir oktav kadardır: ancak bundan daha dar ve daha geniş ses sahalı olanları da bulunur." (Şenel, 1988, s.473) Ağıtların çoğu inici bir seyir özelliği taşıyor olsalar da çıkıcı-inici seyir karakterinde olan ağıtlar da vardır. Ezgi içerisinde çarpma, vibrato, dalgalanma, kaydırma gibi hançeri hareketleri sıklıkla yapılmaktadır.

"Serbest ritimli ağıtların son bölümlerinde karar sesine olan süratli melodik düşmeler. ağıtların ortak özelliklerindedir. Ağıtlar uzun hava tarzında ve tamamen serbest ritimde oldukları gibi, kırık hava tarzında ve düzenli bir ritimde de olabilirler. Ana usul, birleşik usul ve karma usulde örnekler çoktur. Bunların dışında, serbest başlayıp sonradan usule giren saz bölümleri belli bir usulde, söz bölümleri ise serbest ritimli ağıt örnekleri de bulunmaktadır. Türk halk musikisinin zengin çeşitleri arasında ölüm olaylarının sözsüz olarak yalnız saz ile tasvir edildiği bazı örnekler de yer almaktadır." (Şenel, 1988, s. 473) "Uzun hava formunun yanında, kırık hava tarzında düzenli bir ritmi olan vardır. Serbest başlayıp, enstrümantal bölümleri belli bir usulle, söz bölümleri ise serbest kurulan ağıtlar da bulunmaktadır. Bazı ağıtlar, zaman içinde türkü formuna dönüşmüştür. Bazı ağıtların içinde anonim olmayan söz parçalarının, bazı türkü parçalarının ve daha eski ağıtların karıştığı da görülmektedir"(Artun, 2005, s. 8).

Ağıtların Ritmik Yapısı

Ağıtlar okunuş biçimleriyle serbest ve karma ritimli olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Serbest tartımlı ağıtlar Anadolu'nun pek çok yöresinde çok sıklıkla rastlanan ağıt türüdür. "Tamamen serbest ağızla ve serbest bir ritimle söylenen ağıtlar Türk halk müziğinin "uzun hava " formu içinde telakki edilmektedir. Bu çeşit ağıtlar oldukça fazladır ve adeta ritimli bir ezgi gibi belli durak yerlerine sahiptir." (Şenel, 1988, s. 473) Ağıtlarda ritmik yürüyüşte dil çok önemli bir göreve sahiptir. Ağıtlardaki ezgilerin yapısından duraklar ve vurgulara kadar her açıdan hecelerin yani dilin önemi büyüktür. Ağıt sözlerindeki hecelerin açık veya kapalı olmaları, uzun ya da kısa olmaları, yapılan ulamalar, ünlem duygusu veren heceler söz-ritim dengesi için önemlidir.

Çalgı eşlikli ağıtlarda çoğunlukla giriş kısımlarında, meyanlarına doğru ve bitişlerinden önce kısa d olsa saz kısımları yer alır. Bu saz kısımları ağırlıkla ritimsiz yani serbest icra ediliyor olsalar da az da olsa belli bir ritmik kalıpla icra edilenler de vardır. Buradaki amaç dinleyicilerin kulağını ağıta hazırlamak ve hüzün duygularını daha iyi ifade etmektir. Bağlama ağırlıklı olarak kullanılan bir çalgıdır. Bazı yörelerde bağlama dışında zurna, cümbüş gibi sazlar da kullanılmaktadır. Ritimli okunan ağıtların girişinde kısa bir saz payı bulunabilir. Bu saz serbest olarak icrasını tamamladıktan sonra ağıtçı belli bir kalıba uygun olarak ağıt yakmaya başlar. Ağıtlar uzun hava tarzında ve tamamen serbest ritimde oldukları gibi, kırık

hava tarzında ve düzenli bir ritimde de olabilirler. Ana usul, birleşik usul ve karma usulde örnekler çoktur. Bunların dışında, serbest başlayıp sonradan usule giren saz bölümleri belli bir usulde, söz bölümleri ise serbest ritimli ağıt örnekleri de bulunmaktadır (Şenel, 1988, s. 473).

Amasya Yöresi Ağıtları

Amasya'nın Hititler dönemine kadar uzandığı arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bulgular sonucunda kanıtlanmıştır. Gerek coğrafi konumu gerekse iklimi sebebiyle önemli bir yerleşim yeri olan Amasya tarih içerisinde Pontus krallığının başkenti, Roma ve Bizans devletlerinin önemli şehirlerinden biri olarak değer görmüş ve Osmanlıda ise şehzadeler şehri olarak nam salmış tarihi ve kültürel bir şehirdir. Bu değeri Cumhuriyet döneminde de artarak devam etmiştir.

Ağıt söyleme geleneği Amasya yöresinde de çok yaygındır. Hatta kimi köylerde ağıt yakma konusunda uzmanlaşmış kişiler bulunmaktadır. Bunlar cenaze evlerine giderek ölünün iyiliklerini, yardım severliklerini, övünülecek huylarını anlatır ve ağıtlar yakarlar. Bazı düğünlerde de kınacı olarak gerek saz eşliğinde gerekse eşiksiz olarak o evlenecek olan kıza ağıtlarını söylerler.

Aşağıda Amasya yöresinde okunan bir ağıt yer almakta ve genç yaşta fakirlik yüzünden evlenmek zorunda kalan bir kızın yazdığı sözlerinden anlaşılmaktadır. Ağıt Amasya'nın Merzifon ilçesine bağlı Kara Mustafa Paşa (Marınca) köyünde bazı değişiklikler yapılarak bilinmektedir. Hece ölçüsü olarak "aaab, cccb, dddb,..." şeklindedir.

Düğün Ağıtı

Ana ben gedyom ele,
Çok mu geldim sığmadım eve?
Garip düştüm dağa taşa,
Anam anam canım anam

Babam olaydı da vermeyeydi,
Köyden gayrı gitmiyeydi,
Gardaşlarım dur diyeydi,
Anam anam ciğerim anam.

Fakirlik yaptı beni gelin,
Doymadım körpe çağıma,
Cenazeme siz de gelin,
Anam anam ciğerim anam.

Amasya'nın Taşova ilçesinde okunan başka bir ağıtta kişinin annesini kaybetmesinin verdiği acı tarif edilmektedir. Serbest ölçüde yakılmıştır.

Dağlar dağladı beni

Dağlar dağladı beni anam anam,
 Yolsuz yerlere yurd yaptı anam anam,
 Mekânsız yerlere mekan tuttu anam anam,
 Sensiz evlere giremiyom ciğerim yok.
 Sensiz yerlere giremiyom aslanım yok.
 Bu devir böyle gider anam anam,
 Şimdi mezarlıkta senedim yok ciğerim anam,
 Bu çileleri çekmesem anam anam ciğerim anam,
 Sensiz evlere giremiyom ciğerim yok.
 Sensiz yerlere giremiyom aslanım yok.
 Ciğerim anam, ciğerim anam.

Yüce dağ başında anam ağıtında ise ölümün verdiği acı tarif edilmektedir. Dörtlükler halinde yazılan bu ağıtın her sonunda Bu genç yaşta toprak oldu bedenim anam bedenim cümlesi geçmektedir.

Yüce dağ

Yüce dağ başında anam anam dumanlar giyilir,
 Bu benim halımı da anam anam kimseler bilmez.
 Azrail kapıda anam canım almağa vadem yetmez,
 Bu genç yaşta toprak oldu bedenim anam bedenim.
 Dağların başında anam anam oturum söylesem,
 Yavrum gelir de anam derdim bilmez anam bilmez.
 Bu dünyada bir gızım yok vardım viran dağlara
 Bu genç yaşta toprak oldu bedenim anam bedenim.

Yüce dağ başında anam anam koydular beni,
 Gelene geçene de sorsunlar beni, sorsunlar beni,
 Daha gencecikti yaşam anam anam görsünlerde beni
 Yavrularım çifter çifter ağlasınlar anam ağlasınlar
 Bu genç yaşta toprak oldu bedenim anam bedenim.
 Ben giderim de kimler niçin ağlasın anam ağlasın,
 Eller görsün de bacım derdime yavrularım ağlasın
 Anam ağlasın, bacım ağlasın.

Hece vezni olarak beşli yazılan Üç Gün Önce Gördüm ağıtında da ölüm teması işlenmiştir. Sevdiğinin ölmesinin ardından yakılmıştır. “Kıyma kanlı zalim bana kıyma, Yalandır sözleri sözüne uyma” sözleri sıklıkla tekrarlanmıştır.

Üç Gün Önce Gördüm

Üç gün önce gördüm karalı düşün,
Felek kara yele bağladı başım.
Daha onbeş yaşa değmedi yaşım,
Kıyma kanlı zalim bana kıyma,
Yalandır sözleri sözüne uyma.

Üç gün önce kınaladım elimi,
Bohçaladım yeşilimi, alımı.
Ben de bilmem gedeceğim yolumu,
Kıyma kanlı zalim bana kıyma,
Yalandır sözleri sözüne uyma.

Yedi kurşun yazdılar kabir taşıma,
Varın bakın şu zalimin işine,
Bir gelin vurmuşlar boşu boşuna
Kıyma kanlı zalim bana kıyma,
Yalandır sözleri sözüne uyma.

Sende benim gibi garip ölesin,
Maphushane damında kalasın.
Kara toprakla murat arasın
Kıyma kanlı zalim bana kıyma,
Yalandır sözleri sözüne uyma.

Kızılırmak ağıtında da ırmağa düşerek boğulan bir gelinin ardından yakılmış ve tüm bölgeye yayılmış bir ağıt bulunmaktadır. Bu ağıtın başka benzerlerini yöreye yakın komşu il ve ilçelerde de görmek mümkündür.

Kızılırmak

Allah Allah dedik ata bindirdik, leyli can
Hayır duayla yola gönderdik
Gible tarafında elden aldirdik, leyli can

Nettin Kızılırmak allı gelini
 Ah! Zilha Gelini
 Ey! Martin getir şu gartalı vuralım
 Dalgıç getir şu gelini bulalım
 Biz gelinsiz nasıl köye varalım
 Nettin Kızılırmak Zilha Gelini
 Anam anam gülümü.
 Ey! Kızılırmak bırakmamış huyunu
 Kurban ettik sürüleri, koyunu
 Göremedim güveyinin boyunu
 Nettin Kızılırmak Zilha Gelini
 Anam anam gülümü.

Halk arasında türkü gibi yaygın şekilde dilden dile dolaşan bir başka ağıt ise “Viran Dağlar” ağıtıdır. Evinden ayrılmak zorunda kalan birinin duygularını ifade etmektedir. Amasya etrafı dağlarla çevirili bir yerleşim yeridir ve eserin içerisinde devamlı “Yıkılsın şu viran dağlar” cümlesi geçmektedir.

Viran Dağlar

Anadan, babadan ayrı
 Kardeşten, bacıdan ayrı
 Yardan ayrı düştüm gayrı
 Yıkılsın şu viran dağlar.
 Yolum uzun gideyim ben
 Derdim çoktur nideyim ben
 Başım alıp gideyim ben
 Yıkılsın şu viran dağlar.

Amasya'nın dağlarından
 Ayvasıl'da bağlarından
 Ayrı düştüm nazlı yardan
 Yıkılsın şu viran dağlar.

Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde okunan bir başka ağıtta da gelin kızına yaktığı ve yaşadığı acıyı dile getirmektedir. Serbest ölçüde yazılan bu ağıtın sonunda “Viran dağlar anam viran dağlar, Anam ağlar viran dağlar ay” sözcükleri tekrarlanmaktadır. “Ağıt ölü evinde yakılır. Ama daha sonraları bu ağıtların düğünlerde, nisanlarda, eğlence yerlerinde de yinelendiği görülmektedir. Buralarda tıpkı türkü söylenir gibi ağıt söylenmektedir. Böyle

zamanlarda ağıdı söyleyen de, ağıdı dinleyenler de bundan büyük haz duymaktadırlar. (Özdemir, 1994, s. 17)

Anam Ağlar

Gitti guzum gurbet ele
Kaldım yüce dağ başında anam
Kimsem yok düştüm derde
Viran dağlar anam viran dağlar
Anam ağlar viran dağlar ah

Ne de tez büyüdü gızım vay
Derdime derd bürüdü anam vay
Kimsem galmadı bu mekânlarda
Viran dağlar anam viran dağlar
Anam ağlar viran dağlar ah

Gündüzüm gecem bir oldu
Düştü gözümden yaş oldu
Kader buymuş bana dert oldu
Viran dağlar anam viran dağlar
Anam ağlar viran dağlar ah.

SONUÇ

Ağıt geçmişi bakımından çok eski dönemlere uzanan, ağıtçı tarafından icra edilen hüznüleri dışa vurma icrasıdır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki ağıt, eski yazılı kaynaklarda karşılaşılan sözcüklerle aynı anlamlı kelimelerle benzerlik göstermekte bu da bu geleneğin, devamlılığını göstermesi açısından halk bilimi için önemlidir. Türk kültüründe ağıt ve ağıt yakma geleneği geniş bir yelpazede çok zengin örnekleri olan, merasimlerde icra edilen geleneksel edebi ve müzikal bir türdür. Ağıtlar, ölüm, ayrılık temeline dayalı ve belli bir okunuş sistemi içerisinde gerçekleşir.

Ağıtlar, ayrılık ve ölüm gibi acıları anlatıyor olması ve bunu seslendirirken duyguları müzik ile ifade ediyor olması bakımından müzik bilimiyle derinden bağlı bir konudur. Bu konunun, her şeyden önce müzikoloji bilimiyle ve sosyal bilim alanlarının diğer dallarında ele alınarak incelenmesi ve bilimsel boyutta analizlerinin yapılması kültürümüz için önemlidir.

Ağıtlar sadece ölümlerin ardından okunmayıp, kına ve düğünlerde, askerlik için evden ayrılan gençler için ve de doğal afetlerde de yakılmaktadır. Bir insan ölümü için yakılan ağıtların müzikal olarak doğaçlamaya dayalı olduğu gözlemlenmektedir. Bu tür ağıtlarda çok dar bir ses aralığı mevcutken, ağıt esnasında gerçekleşen yakarışlarda bazı inleme ve ağlama seslerini de beraberinde getirir.

Ağıt kelimesi ve onun yöreden yöreye değişiklik gösteren türevlerinin pek çoğu eski yazılı kaynaklardaki sözcüklerle benzerlik göstermektedir. Bu durum ağıt geleneğinin,

terminolojik açıdan devamlılığını da göstermektedir. Ağıt geleneği Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Amasya'da da devam etmektedir. İncelediğimiz ağıtları, Amasya merkez, Merzifon, Taşova ve Suluova ilçelerine bağlı köylerde okunan eser örneklerinden seçerek Amasya'nın geneline ulaşmaya çalışılmıştır. Ağıtlarda kadın fonksiyonu çok önemlidir. Amasya'da ağıt yakanların neredeyse tamamına yakını kadınlardan oluşmaktadır. Sözlü geleneğimizin bir ürünü olan ağıt, Amasya yöresinde yazıya aktarılmaya ihtiyaç duyulmadan, varlığını devam ettirmektedir. Ağıtların büyük bir bölümünde yakın seslerden oluşan, 4-5 seslik dar ses aralıkları içinde devam eden ezgi seyri hâkimdir.

Amasya yöresi ağıtları ağırlıklı olarak ölüm üzerine yazılmıştır. İncelediğimiz ağıtlardan ikisinde gelin konusu geçmektedir. Fakirlikten dolayı evlenmek zorunda kalan bir gelinin haykırışı bir diğeri de gelinin ırmağa düşmesi üzerine yazılmış bir ağıttır.

Bu çalışma ile Amasya yöresi ağıtlarına ve bu kadim olguya, bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşmak hedeflenmiştir. Anadolu topraklarının hemen hemen her yöresinde ağıt yakılmaktadır. Bu yüzden alan çalışmasının daha geniş bir yelpazede ve farklı bilim dallarının destekleri ile yapılması gerekmektedir. Yapılacak olan çalışmalar sonucunda kazanılacak olan yeni bilgiler ve veriler ışığında ağıtların ülke genelinde toparlanabilmesine ve bilim insanlarının çalışmalarına kaynak oluşturmasına olanak sağlayabilmektedir. Bu noktada daha nitelikli çalışmaların yapılabilmesi için yöre yaşamının, yöre halk kültürünün, yörede icra edilen müziğin daha iyi bilinmiş olması gerekmektedir. Bu da daha önceden de ifade ettiğim gibi farklı disiplin çalışmaları ile yapılacak müşterek alan çalışmasıyla mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Arseven, V. (2004). *Vasili öküzücü biyografisi makaleleri ve müzik eserleri*. (Yayına Haz. Stephan Bulgar), Ankara: Türksoy.
- Artun, E. (2005). Osmaniyede ağıt söyleme geleneği ve osmaniye ağıtları, Karacaoğlan'dan-Bela Bartok'a Dadaloğlu'ndan-Âşık Feymani'ye Osmaniyeye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Matsa Basımevi. 2005, ss.8-34.
- Dilçin, C. (1997). *Örneklerle türk şiir bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Esen, A. Ş. (1997). *Anadolu ağıtları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye türkçesinde ağıtlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Görkem, İ. (2003). *Ağıtlar*, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 452-506.
- Kaya, D.(1999). *Anonim türk halk şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2004 a). *Edebiyat araştırmaları I*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özbek, M. (1998). *Türk halk müziği el kitabı terimler sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, A. Z. (1994). *Öyküleriyle ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: Milli Kütüphane Basımevi.
- Say, Ahmet, (2002). *Müzik sözlüğü*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Sözer, Vural, (2005). *Müzik ansiklopedik sözlük*, İstanbul. Remzi Kitapevi.
- Şenel, S. (1988). *Ağıt*, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, I: 472, 473.

Tahtaişleyen, N. (2013). Anadolu Ağıt Geleneğinin Özellikleri ve Kültürel Süreklilikteki Rolü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Uludağ, S. (1988). *Ağıt*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, I: 471, 472.